

О. Ф. Сидоренко

ТОРГІВЛЯ ЛІСОМ ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА УКРАЇНІ
(за актовими джерелами XVI – XVII ст.)

Автор статті на основі історичних джерел досліджує торгівлю лісом в XVI – XVII ст.

На формування екологічної обстановки справила значний вплив участь України у зовнішній торгівлі деревиною і продуктами деревообробних промислів — «лісовими товарами», за термінологією джерел. Ця торгівля була одним з явищ формування європейського ринку, пов'язаного із становленням буржуазних відносин у західноєвропейських країнах. Міжнародна економічна спеціалізація поділила Європу на східну і західну економічні зони з кордоном по Ельбі, товарообмін між якими з часом неухильно розширювався. Основним товаром, що йшов з Заходу на Схід, було сукно. Про ввіз на Україну іпрського, турнейського, поперінгського, бругтського сукна джерела згадують починаючи з 1320 р.¹ Натомість зі сходу Європи, зокрема з України, у швидко зростаючих кількостях вивозили хліб, худобу і деревину. Остання використовувалась у різноманітних цілях, але насамперед йшла на корабельне будівництво, оскільки з XV ст. морська торгівля в Європі досягла небувалого розквіту.

Серед маси деревини сучасники особливо відзначали високоякісні корабельні дошки — «ванчос», що у величезних кількостях заготовлявся на Україні. На ринок йшло щоглове дерево, а також букові й дубові клепки, з яких виготовлялися бочки для транспортування суходромом і водою зерна, борошна, оселедців, солі та інших товарів; васильки, з яких робили бочки для рідин — вина, пива, олії, а також карпатський тис для виробництва середньовічної зброї. Великого значення для текстильної промисловості Заходу набув вивіз із Східної Європи поташу, що використовувався також у виробництві скла й мила. Митні книги міжнародних європейських торговельних центрів, а також спогади сучасників свідчать, що ці товари знаходили покупців в Англії, Шотландії, Нідерландах, Фландрії, Франції, Португалії та Італії².

Найдавніші згадки про експорт у напрямку Балтики деревини з віслинського басейну, у тому числі й з українських земель, нале-

© О. Ф. Сидоренко, 1991

жать до XIV ст., коли Нижнє Повіслання входило до складу рицарської Пруссії³. З часом вивіз деревини і продуктів деревообробних промислів став настільки значним, що «дерев'яне мито володимирське», за свідченням грамот на оренду луцьких і володимирських мит початку XVI ст., вже за часи великого князя литовського і короля польського Казимира IV (1440 — 1492) перетворилося на поважну статтю державних прибутків⁴.

Значним поштовхом для торговельних зв'язків через Балтику стало приєднання до Польщі, за Торунським миром 1466 р., після Тринадцятилітньої її війни з Тевтонським орденом Східного Помор'я. Головним центром польсько-європейської торгівлі на Балтиці відтоді став Гданськ, який за допомоги у боротьбі з орденом одержав від польського королівського уряду низку торговельних привілеїв, зокрема на вільну торгівлю у Польській державі, а отож — і на українських землях, що входили до її складу⁵.

Висока прибутковість експорту «лісових товарів» зумовила активну участь у ньому ще у XV — першій половині XVI ст. державних скарбових установ. Про це свідчать люстрації королівських маєтків, яким належали величезні лісові площі на Україні. Докладно про давню інтенсивну експлуатацію лісів розповідають люстрації волинських маєтків 1564 — 1565 рр., в яких виділено окремі розділи під красномовною назвою «лісові товари»⁶. Для прикладу наведемо лише кілька рядків з опису Любомльського староства: «Валентин, вїйт березецький, котрий здавна робить лісові товари, визнав під присягою... що за небіжчика пана графа, старости любомльського, випалив попелу ... лаштів 800, а ванчосу 2 захцики, тобто 12 тис. ... виробив ком'ят 200 ... За небіжчика пана Станіслава Матейовського ... Валентин виробив ванчосу 6 захциків, тобто 36 тис., а клепок 4 захцики, тобто 24 тис., попелу близько 13 сотень лаштів. За того ж пана вироблено ком'ят дуже багато ... Всі ліси Любомльського староства ... дуже спустошено і дуже мало дерева, придатного на лісові товари вже знайдеться»⁷.

Вказані люстрації свідчать, що з обох староств Віслою до Гданська сплавлялися різноманітні види деревини. Крім того, тут масово вироблялися півфабрикати для будівництва ком'ят — річкових суден, що служили для сплаву не лише деревини, а й інших товарів з усієї території України. Ком'яти продавалися до бузьких річкових портів, з яких найбільшим був Устилуг. У матеріалах люстрацій привертає увагу величезна кількість випалюваного з деревини поташу. У Ратненському старостві один власник буди за рік випалював від 50 (1562 р.) до 100 (1563 р.) лаштів⁸. Реальні масштаби нищення волинських лісів лише за рахунок випалювання поташу можна усвідомити, коли взяти до уваги той факт, що на вироблення лашту поташу використовувалося близько 30 лаштів деревини⁹. Ще енергійніше винищувалися на поташ ліси інших регіонів України, аж

до Лівобережжя, що пов'язане з простішим його транспортуванням на зовнішній ринок у порівнянні з деревиною.

Намагаючись найефективніше використовувати лісові багатства країни, уряд Великого князівства Литовського, до складу якого до Люблінської унії 1569 р. входили Волинь, Київщина та Брацлавщина, вдався навіть до вилучення лісового господарства з відання державців і тивунів і зосередження його в руках спеціальних скарбових агентів, відповідальних за лісорозробки і продаж їхньої продукції¹⁰. Більше того, великокнязівський скарб спробував оволодіти і приватною торгівлею: за рішенням сейму, у 1547 р. влаштовано державні лісові комори-склади, до яких повинні були продаватися «лісові товари» з метою подальшого, вже під егідою скарбу, транспортування їх до Гданська¹¹. Ця монополія носила відверто грабіжницький характер, оскільки деревина скуповувалася скарбом за дуже низькими розцінками, і тому викликала запеклий опір з боку шляхти. Сеймова боротьба навколо лісової монополії вже невдовзі призвела до її скасування: на сеймах 1551 і 1554 рр. ухвалено рішення про вільне пропускання з шляхетських маєтків на зовнішній ринок «лісових товарів», вироблених на їх власний кошт і транспортованих власними засобами¹². А пануюча в державі шляхетська демократія дозволила панству також добитися права на безмитну торгівлю «лісовими товарами», що було затверджене статтею «Про надання мита шляхті»¹³ Литовського статуту 1566 р.

Втягненню українського панства у торгівлю «лісовими товарами» сприяли, по-перше, пануюча феодальна власність на землю, у тому числі й на ліси, і, по-друге, швидке піднесення цін на деревину й поташ на міжнародному ринку (за даними українських джерел, від 34 злотих у Гданську за лашт поташу у 1562 р. до 576 злотих на Подніпров'ї у 1620 р.)¹⁴. Про масову участь у цій торгівлі українського шляхетства свідчить актовий матеріал, що фіксує різноманітні угоди на виробництво і продаж «лісових товарів» і судові конфлікти, що виникали у ході підприємницької діяльності. Документи показують, що найбільшими експортерами протягом досліджуваного періоду залишалися магнати Острозькі, Курбські, Четвертинські, Любомирські, Конєцпольські, Вишневецькі¹⁵. Наслідком цього стало усвідомлення правлячим середовищем матеріальної цінності лісу і звідси ставлення до лісів як до важливої складової частини феодальної власності. Як джерело торговельних прибутків, що дуже цінилося при великокнязівському дворі, постає ліс в уставі короля Сигізмунда I, даній урядникам і державцям скарбових маєтків у 1542 р.: «Теж при котором кольвек дворе нашом суть пожитки в купов, в лесы то есть: смоль, ванчосы, попелы, клепки — то зупелано на нас зоставуем»¹⁶. У жалуваній грамоті 1632 р. Сигізмунда III скарбовому писарю Філону Петру Мировицькому на Глинське і Більське городища над Ворсклою під Полтавою згідно з формуляром подібних грамот широко описуються

багатства цих земель, у тому числі бори і ліси. Але саме відносно них грамота застерігає: «Лісові товари ... без особливого дозволу нашого вироблятися не можуть»¹⁷.

З середини XVI ст. зростає увага до лісу як до матеріальної цінності й у документах про передачу права на земельну власність, а також в угодах на оренду. У дарчих на маєтки вміщуються спеціальні вказівки на форми експлуатації лісів — аж до спалення на поташ. У довгому ряді «пожитків» з дарованого маєтку знаходять місце «запусти, вироблення поташу, пущі»¹⁸. При укладенні угод на оренду подекуди спеціально зазначається заборона користування лісами: «У діброву, запусти й ліси пан Колачковський ніякого вступу не повинен мати в тих 3 роках держави своєї оренди, і хто б інший від пана Колачковського тримав — жоден до запустів не повинен вступатися»¹⁹. Іноді у таких угодах зазначається можливість обмеженого користування лісом для торгівлі «лісовими товарами». Так, князь Ян Курцевич-Булига, віддаючи у 1598 р. Оврану Якубовичу в оренду на п'ять років села Турани, Вербне і Новоселки, дозволив «дерева с пущи наше на две кояги ... вывезти до Устилога албо до Коритницы», а також споряджати деревиною з пущі інші бузькі ком'яги, що належали Якубовичу²⁰.

З розвитком зовнішньої торгівлі «лісовими товарами» все частіше, однак, укладаються угоди на оренду лісів саме з метою їх торговельної експлуатації. А з початку XVII ст. стає нормою підписання угод на оренду лісів для випалювання поташу. Так, 30 вересня 1630 р. Адам Новаковський покликав до суду Владислава-Домініка Заславського, котрий не дозволив в орендованім лісі виробляти поташ і розгромив буди, влаштовані Новаковським²¹. Спалюються на поташ і заставлені ліси. Як вказується в одному із записів житомирської актової книги 1586 р., в оvrуцьких лісах, відданих у заставу дружиною брацлавського хорунжого Дешковського корецькому війту Томили Манцевичу, вироблявся поташ, що вивозився Манцевичем у Гданськ²².

На рубежі XVI — XVII ст. в експлуатацію лісових багатств України втягувалися різні прошарки пануючого класу феодалів (від магнатів до дрібної незаможної шляхти). Тому, гадаємо, звичайним явищем став перерозподіл лісових багатств між феодалами різного майнового стану і продаж лісів для вироблення «лісових товарів», зокрема й для виробництва поташу. 15 січня 1609 р. Стефан Немирич продав Левківський і Хотинівський ліси на Київщині Мартину Міховському на поташ²³. Причому до судових книг згадка про цей звичайний на той час факт потрапила лише тому, що з умовами цієї трансакції не погодився київський писар Василь Воронич, співвласник Немирича. З кінця XVI ст. на Україні виробництво поташу поступово перетворювалося на одну з найважливіших галузей феодального господарювання. Освоюючи землі на Київщині, шляхтич Глебович, наприклад, вніс у київську актову книгу запис про

те, що він «осадив на грунтах Перецьких 4 слободи ... поставив над річкою Виром млин, буду і корчму»²⁴.

Серед джерел з історії торгівлі «лісовими товарами» особливий інтерес становить актовий матеріал, що фіксує факти порушень феодального права власності на ліси. Документи відображають явища, характерні для «шляхетської вольниці»: захоплення лісів, порубки, випалювання поташу в чужих маєтках — і на Волині, і на Житомирщині, і на Київщині. Вони свідчать і про масштаби лісорозробок, і про інтенсивність торгівлі лісоматеріалами, і про природні зміни, до яких призвело спустошення лісів на величезних просторах України. У луцьких і житомирських актових книгах у 80-х роках XVI ст. і на початку XVII ст. зустрічаються згадки про масову «самовільну» порубку лісів (по «кілька тисяч дубів», «до ста тисяч пнів дубового, березового та іншого лісу», «більш як 2000 дерев», «до 2500 свіжозрубаних пнів»²⁵), частина з яких, очевидно, йшла на продаж. У грудні 1581 р., наприклад, Іван Хрінницький вивіз з діброви Габрієля Прусиновського близько 100 возів награваних лісоматеріалів²⁶.

У київських джерелах подібні дані зустрічаються з 70-х років XVI ст. Так, 24 червня 1579 р. Тетяна Вороничова звинуватила Яцька Бутовича у порубці Корчовської пуші²⁷. Однак, як і в луцьких книгах, ці факти помітно частішають з початку XVII ст., а з другого десятиріччя XVII ст. стають масовими. Причому характерною рисою судових позовів вже тоді стає визначення грошового еквівалента зазначених збитків. 11 жовтня 1619 р., наприклад, адміністрація київського Пустинно-Микільського монастиря звинуватила Андрія Пересецького у спустошенні літківських лісів і вчиненні шкоди на 1000 злотих²⁸.

Подібні масові скарги (про «спустошення лісів і дерева», «вирубування запустів», «наслання на ліси і бори», «вирубування лісів до взяття», а іноді конкретно — «про взяття 500 тартиць», «про порубку 1000 дубів») подавалися феодалами всіх рангів, у тому числі й великими, хоч останні часто виступали у цих справах як позвані, тобто відповідачі. Вирубування лісів стає невід'ємною частиною звичайних для феодального побуту України другої половини XVI — першої половини XVII ст. «наїздів» і посідає в їх розбійницькій «програмі» провідне місце. Так, 5 березня 1646 р. Увильський звинуватив Феліціана Тишкевича, що той вчинив «наїзд на маєток Червоне і порубку червонських лісів, і відбиття башти в тому ж м. Червоному, і випущення невільників, і побиття червонського вїйта, і приневолення підданих до роботи на себе, і осаду хуторів на червонському ґрунті, і забрання підданих»²⁹.

Активну участь у наїздах на ліси беруть орендарі шляхетських маєтків, які особливо інтенсивно експлуатують їх. 20 січня 1633 р. у Миргороді Іван Драбович порушив справу проти миргородського орендаря Мошка Зрайловича, звинувативши останнього у порубці

лісів над річками Орель, Орчик і Сквиря у «диких полях»³⁰. Показово, що Драбович підкреслив торговельну вартість пограбованого лісу, наполягаючи на виплаті йому 3 тис. злотих відшкодування³¹. У спустошенні лісів і вирубці хашів у своїх тимчасових маєтках у с. Строков звинувачувалася посесорка Ходкевичова³².

Дані київських актових матеріалів свідчать, що з початку XVII ст. феодали активізують наступ на ліси, які «з віку» перебували у користуванні міщан. У 1619 р., звернувшись до суду, намагаються захистити свої ліси міщани Житомира³³. У 40-х роках XVII ст. овруцький староста спустошує чернігівські ліси³⁴. Шляхта вступає у церковні лісові маєтки³⁵, намагається хазяйнувати навіть у лісах королівщин. «Має те староство ліси чималі, в які пани сусіди вриваються і великі шкоди чинять», — читаємо, наприклад, в люстрації Житомирського староства 1622 р.³⁶

У масі свідчень про наїзди на ліси привертають увагу факти особливо великих спустошень. Наприклад, за розпорядженням князя Владислава Домініка Заславського, у 1643 р. було вирубано й вивезено кілька десятків тисяч дерев з Троянівської пуші на р. Крута, внаслідок чого пуща перетворилася на поле³⁷. Не відомо, як використовувалася награвана деревина і чи йшла вона у продаж, проте її кількість дозволяє припустити можливість торгівлі нею. Відомо, однак, що феодали, причетні до наїздів на ліси, як правило, брали участь у торгівлі «лісовими товарами». Серед них з 70-х років XVI ст. до середини XVIII ст. на Київщині згадуються, зокрема, Вороничі, Вишневецькі, Стрибилі, Фірлеї, Тиші-Биковські, Ходкевичі, Увильські³⁸.

Виразну «товарну» спрямованість мали наїзди, в яких метою пограбування був поташ. Велику кількість свідчень про подібні наїзди знаходимо в джерелах київського походження. Іноді це глухе повідомлення такого типу: «Скарга князя Януша Острозького на п. Фридриха Тишкевича про наслання на дідківські ліси і забрання попелу»³⁹. Частіше ж увага акцентується на факті зруйнування буди (спаленні або «розкиданні дощенту»), подекуди визначається вартість збитку. Пан Халецький вимагав, наприклад, від пана Чернишевича тисячу злотих за буди, спалену у 1619 р. у ржищівських лісах⁴⁰, а Данило Стрибиль визначив розмір втрат від наїзду на буди його родича Петра Стрибиля у 5 тис. злотих⁴¹.

Актовий матеріал, пов'язаний з виробництвом поташу у феодальному господарстві (для Волині й Житомирщини з 70-х років XVI ст., а для Київщини й Лівобережжя — з другого десятиліття XVII ст.), стає масовим, що дозволяє картографічно зобразити лісорозробки на величезній території України. Можна твердити, що вони велися суцільним масивом на землях України від Володимира до Миргорода і від Чернігова до Чигирина. Причому з кінця XVI ст., за даними джерел, неухильно зростала

інтенсивність експлуатації лісових багатств і густота осередків лісорозробок. Внаслідок цього вже з початку 80-х років XVI ст. у західному регіоні досліджуваної території траплялися випадки захоплення лісів з метою випалювання поташу. Як свідчить луцька актова книга 1581 р., за наказом Костянтина Острозького, наприклад, підлягала спаленню Огавчицька пуща, що належала Миколі Монвиду-Дорогостайському⁴². Скарги про вторгнення на територію чужих лісів з метою вироблення поташу потрапляли до київських судів починаючи з більш раннього часу, що можна пояснити менш щедрими у порівнянні з Волинню лісовими запасами Київщини (наприклад, спалення пущі Лісовщини Сингаївських у 1571 р. і Голубіївського лісу Солтанів у 1578 р.⁴³).

З початку XVII ст. випадки спустошення чужих лісів на Київщині значно частішають⁴⁴, що відповідає розширенню торгівлі «лісовими товарами».

Факти порушення феодальної власності на ліси яскраво свідчать про варварський характер експлуатації природних багатств України в досліджуваний період. Матеріали показують, що ліси нищилися аж до зони «дикого поля». Оцінюючи значення наведених даних, слід мати на увазі, що це лише надводна частина айсберга, оскільки легально ліси нищилися для продажу за кордон у незрівнянно ширшому масштабі. Окремі сумарні цифри вивозу з України «лісових товарів» виводяться з митних книг, що збереглися, на жаль, у фрагментах. За даними берестейської митної книги 1688 р., лише за один місяць з 14 квітня по 13 травня було вивезено з українських земель, переважно з Волині, 1213 лаштів поташу⁴⁵. За даними ж відомого дослідника економіки Речі Посполитої Р. Рибарського, з усієї її території у той час експортувалося щорічно 5 – 10 тис. лаштів⁴⁶.

Значні кількості поташу вивозилися, крім того, по Дніпру через Білорусію, зокрема Могильов, до Риги, яка з кінця XVI ст. стала суперницею Гданська у вивозі «лісових товарів»⁴⁷. Найбільшими експортерами на цьому напрямку були магнати Вишневецькі, що послуговувалися у торгівлі цілим флотом ком'яг. Староста канівський і черкаський Костянтин Вишневецький у 30-ті роки XVII ст. відправляв поташ на зовнішній ринок навіть з лісостепою придніпровської зони, де були розташовані його маєтки, по сотні бочок за один рейс⁴⁸.

Велику активність у лісорозробках на Придніпров'ї виявила церква. Кілька буд в околицях с. Прохорів належали Переяславському єзуїтському колегіуму⁴⁹. Києво-Печерський монастир вів виробництво поташу у доглядівських маєтках⁵⁰. У той же час ченці якогось київського монастиря, очевидно, Печерського або Микільського, який теж згадується в джерелах як власник великих лісів⁵¹, захопили й привласнили буду, що належала Канівському ста-

росту⁵². Поташним промислом займалися у 30-х роках XVII ст. ченці Овруцького монастиря⁵³.

Продовжувалося спалення лісу на поташ і у державних маєтках Подніпров'я, в Овруцькому, Канівському, Корсунському і Білоцерківському староствах⁵⁴. Люстрації королівських маєтків, як правило, вказують суму «провенту» — грошового прибутку від торгівлі «лісовими товарами», що було метою існування цих господарств. Їхні лісові багатства експлуатувалися всіма доступними засобами: з північних овруцьких лісів вивозився не лише поташ, а й деревина, а з південних — білоцерківських, канівських, корсунських — тільки поташ, оскільки ці ліси не могли постачати високоякісну, відповідну до гданських і ризьких стандартів деревину. Внаслідок цього ліси південної лісостепою зони зазнали найвідчутніших збитків: «Є в тому старостві поташна буда, в якій поташ може вироблятися кілька років. За виробленнями вже досить перебраного лісу вона має бути знесена», — читаємо в канівській люстрації 1622 р.⁵⁵.

Досліджений матеріал свідчить, що у зв'язку із зовнішньою торгівлею «лісовими товарами» ліси України швидкими темпами нищилися майже на всій її території — від Волині до Лівобережжя. Крім того, в умовах піднесення зернового господарства, також пов'язаного з торгівлею, ліси знищувалися й для розчищення площ під рілля, про що за першу половину XVII ст. існують дані навіть для Подніпров'я, а не лише для землеробської Волині⁵⁶. Гадаємо, що розбійницькі напади на чужу лісову власність свідчили також і про виникнення вже у першій половині XVII ст. певного дефіциту ресурсів у лісовому господарстві.

Маючи на увазі долю лісів Речі Посполитої, що, перероблені, щедро продавалися в Європу запозятливими шляхетськими купцями, відомий польський поет Ян Кохановський писав:

«Де погляну — там рубають або бух до гуті,
Або сосну на смолу, або дуб до шкути», —

внаслідок чого ліси було спустошено так, що навіть бог Сатир, вигнаний з найгустіших хаш, мусив

«Шукать собі на старості іншого мешкання,
Де б у людях не було такого старання
Про мізерні ті гроші»⁵⁷.

Ці вірші Кохановського цілком стосуються й України XVI — XVII ст. Залишається сподіватись, що ніколи не збудеться сумне пророцтво давнього поета: «Отож, скоро й дров не знайдуть хату обігріти»⁵⁸.

¹ Доби́рку публікацій див.: *Торговля на Україні в XIV — середині XVII ст.*: 36. документів. — К., 1990. — Док. № 2, 4 — 7.

² *Rutkowski J.* Zagry gospogarcznych dziejow Polski w czasach przedrozbiorowych. — Poznan, 1923. — S. 84 — 86; *Rybarski R.* Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu. — Warszawa, 1958. — T. 1. — S. 49.

³ *Malowist M.* Podstawy gospodarcze przywrocenie jednosci panstwowej Pomorza Gdanzkiego z Polska w XV wieku // *Przeglad historyczny*. — 1954. — T. 45, z. 2/3. — S. 150.

⁴ *Zrodla dziejowe / Jablonowski A.* — Warszawa, 1877. — T. 6. — S. 151.

⁵ *Korzon T.* Historia handlu w zagrysie. — Warszawa, 1914. — S. 96.

⁶ *Архив Юго-Западной России*, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. — Киев, 1890. — Ч. 7, т. 2. — С. 317, 351 — 352. — (Далі: Архив ЮЗР).

⁷ *Там же*. — С. 351. На лашт рахувалося 12 бочок, близько 2 т поташу.

⁸ *Там же*. — С. 317.

⁹ *Zrodla dziejowe / Jablonowski A.* — Warszawa, 1877. — T. 5. — S. 119.

¹⁰ *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*. — Спб., 1848. — Т. 2. — 184. — (Далі: Акты ЗР).

¹¹ *Книга посольская Метрики Великого княжества Литовского / М. Оболенский, И. Данилович*. — М., 1843. — Кн. 1: (1545 — 1572). — С. 36 — 39.

¹² *Акты Западной России* — Спб., 1848. — Т. 3. — С. 29, 54.

¹³ *Временник Московского общества истории и древностей российских*. — М., 1855. — Кн. 23. — Разд. 2. — С. 28 — 29.

¹⁴ *Архив ЮЗР*. — Ч. 7, т. 2. — С. 317; *Zrodla dziejowe*. — T. 5. — S. 120.

¹⁵ *ЦДАУРСР*, ф. 25, спр. 8, арк. 19; спр. 16, арк. 15, 15 зв.; спр. 25, арк. 243; ф. 11, спр. 2, арк. 35 зв.; спр. 8, арк. 148; *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 53, № 690; арк. 130 зв., № 1517; *Архив ЮЗР*. — Киев, 1911. — Ч. 8, т. 6. — С. 411 — 412.

¹⁶ *Архив ЮЗР*. — Киев, 1876. — Ч. 6, т. 1. — С. 14.

¹⁷ *Там же*. — С. 487.

¹⁸ *Там же*. — Киев, 1886. — Ч. 7, т. 1. — С. 422.

¹⁹ *Там же*. — Ч. 6, т. 1. — С. 481.

²⁰ *Там же*. — С. 268.

²¹ *ЦДАУРСР*, ф. 11, спр. 8, арк. 787 зв. — 788, Житомирська актова кн. 1630 р.

²² *Там же*, спр. 1, арк. 210 — 213 зв.

²³ *Там же*, спр. 5, арк. 27 зв. — 28.

²⁴ *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 179, № 2234; 1643 р.

²⁵ *ЦДАУРСР*, ф. 25, спр. 25, арк. 396; ф. 11, спр. 6, арк. 160, 161, 226, зв., 227.

²⁶ *Там же*, ф. 25, спр. 25, арк. 396.

²⁷ *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 264 зв., № 3575.

²⁸ *Там же*, арк. 307 зв., № 4113.

²⁹ *Там же*, арк. 145, № 1668.

³⁰ *Там же*, арк. 31, № 435.

³¹ *Там же*, арк. 35 зв., № 494.

³² *Там же*, арк. 55, № 705.

³³ *Там же*, арк. 315, № 4213.

³⁴ *Там же*, арк. 366 зв., № 715.

³⁵ *Там же*, арк. 307 зв., № 4113.

³⁶ *Архив ЮЗР*. — Ч. 7, т. 1. — С. 332; Див. також: *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 46, № 621.

³⁷ *ЦДАУРСР*, ф. 11, спр. 10, арк. 108 зв.

³⁸ *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 264 зв., № 3575; арк. 256, № 3428; арк. 348 зв., № 362; арк. 350 зв., № 393; арк. 364, № 670; арк. 74 зв., № 914; арк. 30, № 425; арк. 40 зв., № 556; арк. 49 зв., № 657; арк. 35, № 703, 705; арк. № 1668.

³⁹ *Там же*, арк. 340 зв., № 218. Див. також: 42 зв., № 579; арк. 46, № 620; арк. 51, № 672; арк. 313, № 4147; арк. 390, № 602.

⁴⁰ *Там же*, арк. 296 зв., № 3948.

⁴¹ *Там же*, арк. 312 зв., № 4172.

⁴² *ЦДАУРСР*, ф. 25, спр. 45, арк. 243 — 244 зв.

⁴³ *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 243, № 3195; арк. 250 зв., № 3330.

⁴⁴ *Там же*, арк. 281, № 3827; арк. 312 зв., № 4172; арк. 313, № 4177, 4178; арк. 348, № 358; арк. 360 зв., № 596; арк. 130 зв., № 1517.

⁴⁵ *Археологический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси*. — Вильно, 1867. — Т. 4. — С. 260 — 289.

⁴⁶ *Rybarski R.* Op. cit. — S. 247.

⁴⁷ *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 379, № 946; *Rybarski R.* Op. cit. — S. 51; *Historia Polski*. — T. 1, cz. 2. — S. 462 — 464.

⁴⁸ *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 53, № 690.

⁴⁹ *Zrodla dziejowe*. — T. 5. — S. 220.

⁵⁰ *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 40, № 551; 1633 р.

⁵¹ *Там же*, арк. 307 зв., № 4113.

⁵² *Zrodla dziejowe*. — T. 5. — S. 218.

⁵³ *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 40, № 551.

⁵⁴ *Zrodla dziejowe*. — T. 5. — S. 119 — 120, 131 — 132, 133, 136, 137.

⁵⁵ *Ibidem*. — S. 131.

⁵⁶ *ЦНБ*, 1 — 4104, арк. 51, № 670.

⁵⁷ *Kocbanowski J.* Satyr. Zgoda. Muza // *Biblioteka szkolna*. — B. d. — N 23. — S. 9.

⁵⁸ *Ibidem*.

Одержано 12.10.1989 р.

Автор статті на основі історических джерел досліджує торгівлю лесом в XVI — XVII вв.

С. І. Васюта

ЛІСОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ: ЕТАПИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Автор наголошує, що тільки оптимізація лісокористування, формування нового екологічно орієнтованого господарського механізму в країні приведе до зміни соціоекологічної функції лісів Українських Карпат.

Карпатський регіон — територія Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей — здавна привертає увагу численних дослідників, любителів незайманої краси лісів і гір, майстрів пензля й художнього слова. Багатим і різноманітним є і його природно-ресурсний потенціал. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у складі Союзу РСР, проведення тут індустріалізації та інших перших соціалістичних перетворень у повоєнні роки відіграли велику політичну і соціально-економічну роль у його розвитку.

Найважливішим природним багатством Українських Карпат є ліси. Вони становлять 14,9 % площі та 32,4 % запасів деревини УРСР, займають у цілому 40,2 % території регіону. Тут ростуть найбільш продуктивні в Європі смерекові, ялицеві й букові ліси, зосереджена майже половина видів рослин республіки, багата фауна. Рослинний покрив Українських Карпат має велике ґрунтозахисне, водорегулю-

© С. І. Васюта, 1991